

דורות עברו עד שתשובה לגיטימית זו נוסחה בלשון בני הדור בצורה שטמונה בה משמעות היסטורית לרשות-הרבים, ולא רק לאותם שנים-שלושה מבעלי הקבלה בצפת, ששמותיהם קשורים כבעלי-חזון ראשוניים לתופעה זו. והוא הדין לגבי תופעת החסידות (ולא איכנס כאן לדיון בשאלת השבתאות). גם היא נתעוררה כעבור זמן המשבר, ולא מיד לאחר הזעזוע. רק לאחר זמן מגיע הזעזוע ההיסטורי לאותם המעמקים הפרודוקטיביים, שמהם יוצאות דחיפות כאלה. זמן רב עובר לפעמים עד אשר ניכרת התגובה לעין. אומרים שמושגי הזמן השתנו משעה שהכרנו ביחסיות בעולם, ומה שנמשך דורות או זמנים ארוכים לשעבר, בימי אבות אבותינו, לא ידרוש אלא זמן קצר, עקב שינויי המסיבות והתנאים. אבל חכמה זו של היחסיות יש לה גבולות, ועדיין לא הוכח שאמנם נשתנתה תגובת בני-האדם וקצב תגובתם במעמקה.

מכאן יובן, שאין פלא בדבר שעדיין אינה נראית באופן התגובה על השואה, שהיא בחינת זעזוע עמוק – תהא זו תגובה קטלנית או פרודוקטיבית. אנו מקווים שזעזוע זה פרודוקטיבי הוא, ובשל כך אנו יושבים כאן, בארץ הזאת. אין, איפוא, לדעתי, כל פלא בכך שאין לנו עדיין גילויים של מיסטיקאים כתגובה לאותם מאורעות. זוהי אזהרה גדולה לאומרים: היכן התגובה של דורנו מבחינה דתית וכלל-אנושית למה שקרה ולמה שזיעזע את שרשי קיומו של עמנו ?

פונקציה מידית של התעוררות מיסטית דתית פרודוקטיבית מיוסדת, כפי שאמרתי, על נסיון דתי אנושי עמוק וחי. וכמידת עמקו של הזעזוע כן יאריך הזמן הנדרש לתגובה ולתשובה עליו. אפשר שיש גם שאלות אחרות כאן, ועוד הרהורים אחרים, שעוד עלי לחזור אליהם, כדי לתת מקצת תשובה נוספת לנקודה זו של עמידת הדור הזה ויחסו לנסיון אנושי שרשי, שאולי עשוי הוא להעמיד האדם לפני קונו.

קיים בדור זה המשך של צורות קדומות, בחינת ירושה יקרה חיה, או ירושה שהלכה והתנוונה ועדיין קיימת בלבושה, אף כי פרחת ממנה נשמתה. יש תופעות של התעוררות מקורית בחוגים שאנו מצפים מהם לחידוש תופעות מיסטיות, כגון החסידים. בענין זה יש מה לספר ויש מה לברר. יש פה ושם דוגמאות מצוינות של תופעות הכרוכות במשהו שאירע עמוק ביהדות של הדור האחרון ושיש בו משום הד לענין שלנו ; תופעות היונקות ממקורות המסורת המיסטית של עמנו, המגובשת בצורות רבות של הקבלה או החסידות.

יש לנו שלוש תופעות, לכל הפחות, שרצוני להזכיר כאן ושיש בהן

כדי לעורר את המחשבה על הבעיה שלנו, אף כי אין אנו נמנים עם חסידיהן. כוונתי לתופעה של הרב קוק, שאני רואה בו דוגמה ומופת למיסטיקאי יהודי גדול, כפי שתופעה זו באה לביטוייה בשלושת הכרכים של הספר "אורות הקודש", שהניח לברכה לנו. זהו ספר סתום וזר מכמה בחינות, תערובת מופלאה של מחשבה, שיש עמה הגיון פנימי ושל הרהורים, שיותר משיש בהם מחשבה יש בהם השתפכות-הלב המתעוררת ומתחדשת מדי פעם בפעם, ומאחורי כל זה זעזוע מיסטי עמוק.

וכן כוונתי לחידוש חי, שראינו בחסידות במקום אחד בלבד. החסידות עדיין קיימת בכל מיני צורות, ולא אדבר על כך כאן. בזמן שאצל הגויים דובר הרבה על חסידות שבטרקלינים, היינו עדים בזמננו בירושלים (לפני שלשים שנה) לצמיחת עדה חסידית חיה, כתופעה היסטורית לגיטימית. אין כאן המשך לשושלת של רבי פלוני צדיק בן צדיק, מאותם ה"נכדים" הממלאים גם היום את עולמם של שלומי אמוני ישראל, אלא צדיק בזכות עצמו וללא שלשלת-יוחסין. זוהי תופעה יחידה בתולדות החסידות בדור שלפני השואה. כוונתי לרבי אהר'לה רוט וחבורתו. ר' אהר'לה עלה לירושלים בשנת תרפ"ח, חזר אחר-כך לגולה בשנות השלושים ובשנת ת"ש חזר, ונפטר בתש"ו. כאן ראינו שעדיין קיימת אפשרות של התעלות מתוך דבקות אדוקה במסורת, שינקה במקורה, ללא ספק, מאדם בעל השראה מיסטית. כשם שבאותם הכרכים של הרב קוק, ב"אורות הקודש", מתיצבת תמונת עולם של יהודי בעל כוח התבוננות מיוחדת במינה, כן אותם הכרכים של הספר "שומר אמונים" של רבי אהר'לה רוט הם מהתעודות המופל-אות ביותר ליהודי בן-זמננו, גם אם הוא רחוק ככל האפשר מעצם המסגרת המסורתית, שבתוכה אפשרית היתה תופעה כזאת.

אלה שני אישים, אנשי צורה, בעלי שאר-רוח, שעוד יכלו לפתח רעיונותיהם מתוך הזדהות עם עולם הקבלה שקדם להם. כבר אין הם מקובלים במובן המדויק, כאותם מקובלי "בית אל" או הקודמים להם. הקורא ספרו של הרב קוק "אורות הקודש" מבין מיד שאין זה מקובל; זהו אדם גדול, שתירגם נסיונו הדתי, שינק מירושת הדורות, ללשון בני-אדם. ברור שהוא שינה שימוש-לשון זה בפרטים ובכללים, ועדיין יש בו כוח לסגל לעצמו דברי ראשונים ומסגרת ראשונים ברענונות. לשני אישים אלה עדיין מצויה אותה מידה גדולה, שאין למעלה ממנה, מידת הבטחון. על טיבו של בטחון זה אדבר מיד. במה היו בטוחים?

מהו היסוד שעליו גם אנשים כמו הרב קוק ורבי אהר'לה רוט יכלו לבנות?

דוגמה שלישית של תחיית החסידות, הידועה יותר משתים אלה, היא חסידות חב"ד בימינו, המשמשת שיחת הבריות והעתוננים, וטיבה יצא בעולם.

משותף לכל שלוש תופעות אלו בימינו הוא משהו מוזר מבחינת בעייתנו: הם ממעטים ככל האפשר את היסוד המיסטי שבהשראתם, כמעט עד כדי חוסר היכר מכל וכל. אלא שניכר שהם שואבים יניקתם ממהו מעין זעזוע אמיתי. באותם כרוזים מפורסמים שהוציא הרבי מליובאביץ' לפני כעשרים שנה, "לאלתר גאולה", ניכרת יניקה ברורה מאותו תחום של רשות-היחיד של המיסטיקה, אלא שהדברים נתלבשו בלבושים שאין בהם עוד כמעט דבר מן התחום המיסטי; הם הולכים לצדה של האורתודוכסיה המקובלת, האינסטיטוציונלית, בצורה בולטת וקיצונית. הצד המיסטי נשאר בחינת רמז ליחיד, למי שאולי יבוא השם ויגע בנפשו, אבל לא לציבור שהם מבקשים לארגן או לבנות. הצלחתם של חסידי חב"ד בציבור נובעת, במידה ידועה, מהעלמתם את עיניהם מהתחום המיסטי.

דיברתי בתחילת דברי על הדמיון שבין תופעות אלו לזו ששמה נתן בירנבוים; אלא שהאחרון נכשל, שכן לא היה לו כל הד והמשך לפעולתו, אף כי מבחינה אישית, כתופעה ספיריטואלית בדורנו, היה חשוב מהרבי מליובאביץ'.

כל אלו הם גילויים המתפתחים רק מתוך מסגרת תקיפה של מסורת אבות, לא בפריצתה ולא בחידוש החיים המבקשים להם ביטוי חפשי או ביטוי חדש. כאשר הרב קוק – שהוא קרוב ביותר לתפיסה מיסטית מובהקת, גם במסקנות שהסיק מהשראתו והבנתו – ביקש לשמור ולהסיק מסקנות מהגדרותיו, נתקל באותה התנגדות הידועה לרבים מבינינו, הזוכרים את המחלוקת המרה שהיתה כאן בירושלים, מפני שהרב קוק ביקש להבין את תופעות החולין של הדור. זוהי נקודה שעוד אגע בה. הרי הרב קוק ביקש להבין את תופעות החולין של הדור כתופעה של גילוי חיובי של הנסיון המיסטי הגדול המתבטא ביצירת האומה ובגילויי שר-האומה. היתה זו אותה דחיפה חדשה ומקורית, שהביאה את הרב קוק לבקש להבין מצדו את מעשה החלוצים שעברו על הלאומים שבתורה או שמוכנים היו לעבור עליהם, שלא קיימו כלום מהמצוות המעשיות שבתורה, ובכל זאת ביקש להצדיק אותם בפני הציבור או

בפני מי שהוא למעלה מהציבור. כמליץ-יושר בא לעמו, כמליץ-יושר שכל לשונו בענין זה רוויה מושגים מעולם המסורת המיסטית של עמנו. נסיון זה עורר מיד את תגובתם העוינת של אותם החוגים, שלא ראו אפשרות לצאת ממחיצתם אפילו כמלוא הנימה.

ישנן, איפוא, במציאות תופעות של היאבקות על ביטוי ציבורי (במצומצם או בהרחבה) לדחיפות מיסטיות, אלא שבדרך-כלל לא היה להיאבקות זו הד רחב. אני מניח שבמציאות היה קיים יותר ממה שנודע ונתגלה בפני.

אך השאלה העיקרית, שאנו חוזרים אליה עכשיו, היא זו: מה בין העולם הזה של המיסטיקה כתופעה חיה ובינינו, שאין אנו מתימרים, שאין אנו יכולים ואין אנו רוצים ללבוש את האצטלה של האדוקים, של שלומי אמוני ישראל לפי מושגי מסורת אבותינו? מה בין יהודי בן-זמננו, שעבר עליו מה שעבר, ובין היחיד היוצר, היחיד הפרודוקטיבי? האם יש משהו המגשר ביניהם, מה שעשוי להגיע לידי גיבוש בציבור? ושאלה שניה: האם יש אפשרות של חידוש בעולם הקבלה, כפי שראינו חידוש זה בכתבי הרב קוק בצורה בולטת; האם יש מקום להמשך, לרציפות כזאת, גם למי שעומד מחוץ לתחומים אלה של שומרי המסורת ההלכתית?

האם תיתכן קבלה חדשה? (שאלה שנשאלתי פעמים בלתי-ספורות). השאלה מעוררת הרהורים רבים, והרהורי ספקות דוקא; ויסודם של ספקות אלה הוא בבעיה העיקרית, שהשואלים מעלימים את עיניהם ממנה אפילו כשמתבוננים בגילויי היהדות הדתית בתחומים אלו.

מה היא הנחת-היסוד, שכל המיסטיקה היהודית המסורתית בקבלה ובחסידות בנויה עליה? הוה אומר, ההנחה הזאת היא קבלת התורה לפי ההבנה המדויקת והקפדנית ביותר של מושג "דבר ה'". במלים אחרות: אני בא להדגיש בבירור, בהרהורי אלה, את ענין משמעותה של "תורה מן השמים" והאמונה הכרוכה בה במציאות המיסטיקה היהודית בבחינת תופעה היסטורית.

איי-אפשר להפריז בכלל בחשיבותו ובחיוניותו של יסוד זה בחייהם הפרודוקטיביים של בעלי הקבלה או החסידים. כל מלה ומלה, כל אות ואות ולא משהו כללי, אִמּוּרִי גרידא, שאין לו הודיה בכלל, הוא בחינת גילוי השכינה, וגילוי הקדושה הוא בחינת "תורה מן השמים". רק מטעם זה יכלו למצוא אורות המאירים לאין סוף בתוך כל מלה ובתוך כל אות ואות, בחינת שבעים פנים לתורה.